

A berlini congressus.

(1910. aug. 6–10.)

Folyóiratunk utóbbi számában rövid közlemény jelent meg a berlini congressusról, vázolja annak külső lefolyását, felsorolva egyes kiválóbb szereplőinek munkásságát. Az olvasó ebből a pár odavetett vonásból is meggyőződhetett arról, hogy a congressus elődeihez méltó munkát végzett; s egyben és másban — a mi kivált a tudományos készültséget illeti — túl is szárnyalta azokat. Illő tehát, hogy ezzel a nevezetes congressussal, annak belső tartalmával, erkölcsi értékével bővebben foglalkozzunk.

Nevezetes ez a congressus egyfelől azért, mert olyan elemek is nyiltan és minden habozás nélkül részt vettek benne, a kik eddig egy vagy más okból vonakodtak annak szabadelvű zászlója alá szegődni. A protestans orthodoxiának, a katolikus modernizmusnak, a tisztán ethikai alapon álló lársulatoknak és szabadgondolkozóknak képviselői, a kik belátták, hogy az általuk vallott elvekre a congressuson való együttműködés csak kedvező fényt vethet, a mennyiben a congressus szabad tért nyit a társadalmi, erkölcsi és hitélet mindennemű megnyilatkozásának s munkásaitól csak őszinteséget és loyaltást követel egymással és a congressust magát létrehívó vezérelvekkel szemben.

Nevezetes ez a congressus másfelől azért, mert magában Németországban is újabb lökést adott a szabadelvű haladásnak, érdekkörébe vonva és együttes munkára serkentve azt a négy nagy protestans egyesületet, a melyek a congressus meghívásában, annak előkészítésében és az ügyek vezetésében tevékeny részt vettek. Most az első alkalommal. A *Protestanverein*-t t. i. és annak testvér-egyesületeit, a rajnai, hannoveri és westpháliai protestans egyesületeket.

Résztvettek benne az említetteken kívül az úgynevezett reformált zsidók, hindu theisták, buddhisták és örmény keresztények,

a mi által a congressus nemzetközi jellege teljesen biztosítva volt. Résztvett benne 30 különböző nemzet fiai között 60 egyházi szervezet képviselője. És a tanácskozások gazdag programja mintegy 150 előadót foglalkoztatott, a kik a maguk munkamezején mind nagy tekintélynek örvendenek.

Ily körülmények között a congressus állandó végrehajtó-bizottsága elérkezettnek látta az időt arra, hogy a congressus eddigi elnevezését, melyben az unitarius név dominált, oda módosítsa, hogy az a benne képviselt szabadelvű irányzatnál fogva megfelelően annak a meglepő fejlődésnek, melyet a congressus tíz év leforgása alatt elért. Az ötödik, a berlini congressus, már eltalálta ezt az alaphangot, a mely úgy a keresztény, mint nem keresztény hívő lelkeket a maga körébe vonja együttes munkára. Czime: „*Weltkongress für freies Christentum und religiösen Fortschritt.*“ Angolul: „*International Congress of Free Christians and Other Religious Liberals.*“ Francziául: „*Congrès International des Chrétiens libéraux et d'autres libre croyants.*“ Ez a három európai nyelv lesz ezentúl is a congressus hivatalos nyelve. Munkálatai és kiadványai eddig is ezen a három nyelven jelentek meg.

Talán nem lesz érdektelen, ha ide iktatjuk a congressus végrehajtó-bizottságának díszes névsorát. *Németországban:* *Schrader* Károly, volt birodalmi képviselő, Berlin; Prof. *Rade* Márton, a marburgi egyetem tanára, a „Christliche Welt“ szerkesztője; dr. *Fischer* Miksa, a berlini St.-Márkus-templom papja; prof. dr. *Geffcken*, Köln, a rajnai szabadprotestansok elnöke; dr. *Schiele*, berlini lelkész és író. *Angliában:* Dr. *Carpenter*, az oxfordi Manchester College igazgatója; *Bowie* Vilmos, London, a brit és külföldi unitárius társulat titkára; Father *Lilley*, a paddingtoni (London) Mária-templom rectora; *Campbell*, a londoni City Temple lelkipásztora. *Franciaországban:* Prof. *Bonet-Mauray*, a párisi protestans theologiai facultás tanára; *Roberty* Emil, a párisi L'Oratoire lelkipásztora; dr. *Viennot* lelkész, a „La Revue Chretienne“ szerkesztője. *Svájczban:* Prof. *Montet* Eduárd, a genfi egyetem rectora; *Schoenholzer*, a zürichi Newminster egyház lelkipásztora. *Hollandiában:* Prof. *Eerdmans*, a leideni egyetem tanára; ifj. *Hugenholz* lelkész, Haarlem. *Scandinaviában:* *Westenholz* Mária úrhölgy, Dánia; *Konow* Károly, bergeni lelkipásztor. *Olaszországban:* Dr. *André* Antal, a florenzei protestáns egyház lelkipásztora. *Magyarországon:* Dr. *Boros* György, a kolozsvári unitárius theologia

intézet dekánja. *Az amerikai Egyesült-Államokban*: Dr. *Eliot* Sámuel, az amerikai unitárius társulat elnöke; dr. *Wendte* Károly, az amerikai unitárius társulat külföldi referense, a congressus főtitkára; dr. *Gordon* György, a bostoni Old South-templom (congregationalista) lelkipásztora; dr. *Bisbee* Frigyes, a bostoni „Universalist Leader“ szerkesztője.

Az angol és amerikai delegatusokat már Kölnben nagy ünnepséggel fogadták az evangéliumi szabadság barátai. Berlini időzésük alatt is örömmel tapasztalták a minden oldalról megnyilatkozó vendégszeretetet. Sokan is jöttek. Számuk is imponáló. Angliából mintegy százan, Amerikából több mint kétszázan vettek részt. A congressus összes résztvevőinek $\frac{1}{7}$ -e. Illik is, hogy ily tekintélyes számú képvisellel éppen azok támogassák a congressust, a kik annak bölcsőjénél ott állottak, jó reménységgel és bizalommal tekintve a jövőbe.

A congressus üléseit a tiszti casino császártértermében tartotta. Itt volt augusztus 5-én este 9 órakor az ünnepélyes fogadás, a mikor is a congressus új elnöke, *Schrader* Károly, volt birodalmi képviselő, a Protestantenverein elnöke, keresetlen szavakkal üdvözölte a birodalmi székváros vendégeit, reá mutatva az egybegyűlt congressus szellemére és céljára. „Szabadságot követelünk“ — úgymond — „mert a vallás, mint az embernek Istenhez való ragaszkodása, önátadása, teljes erejében csak szabadon nyilatkozhatik meg; dogmák és egyházi szervezetek megállhatnak a maguk helyén, de csak másodsorban, mint a célhoz vezető utak és eszközök. Vallásos szabadságra szükségünk van azért is, hogy a különböző vallásos testületek egymást kölcsönösen elismerjék és gyűlölködés nélkül egymás mellett haladva, megfelelhessenek kitűzött feladatulknak s az embereket — különböző útakon — Istenhez vezéreljék. Mi az összes vallásokban a vallás magvát, lényegét keressük. Békét óhajtunk a különböző egyházak és confessiók között. Napjainkban egyetlen érdemes kulturgondolat se veszhet el nyomtalanul, hanem gyökeret ver, fejlődik és tovább terjed. Adja Isten, hogy a congressus vezéreszméi is termékeny talajra találjanak Németországnak és az egész művelt világnak szellemi életében.“

Az üdvözletre hasonló melegséggel válaszoltak a különböző országok képviselői, ki-ki a maga temperamentuma és egyéni saját-sága szerint; a nélkül, hogy az egésznek harmóniáját a legcsekélyebb elütő hang megzavarta volna.

A kezdethez méltó volt a congressus egész lefolyása, a mely a hatalmas világváros zakatoló forgalmában is élénk mozgalmat keltett.

Szombaton reggel (aug. 6.) megnyiták a tudományegyetem kapui. A közönség zsufolásig megtöltötte az Auditorium Maximumot. Mindenki hallani akarta *Harnack*-ot, a német tudományos világ büszkeségét. A tárgy maga is előre fölkelte a hallgatók érdeklődését. „*Kettős evangelium az újtestamentumban*“ czimű vonzó előadásában kifejtette Harnack, hogy magának az evangelium szónak az idők folyamán különféle értelmezése volt; ezt a protestans egyházak különböző árnyalatai is más meg másképpen alkalmazták. Ennek az egymástól eltérő használatnak magában az újtestamentumban is nyoma van; a mennyiben „az *evangelium* egyfelől örömezenet, a mely a szegényeknek, alázatosoknak, békességre igyekezőknek és tiszta szívűeknek predikáltatik, s a mely szerint közel van az Istennek országa; a hol megenyhül a nyomor, a szenvedők kárpótlást nyernek s belépnek az istenfiúság minden javainak élvezetébe; másfelől az *evangelium* azt tanítja, hogy a Fiú a mennyből emberi alakban alászállt a földre, halála és föltámadása által hiveit feloldotta az ördög, a bűn és a halál hatalma alól, s ezzel az Istennek örök üdvánácsát végrehajtotta. Az *evangelium* itt is Isten országának eljövételét hirdeti; ámde itt maga a Jézus Krisztus személye annyira dominál, hogy csak benne a *megfeszítettben* és *feltámadottban* vetett hit által nyerheti el a hívő az Istenországának javait“. — A második *evangelium* lett a keresztény anyaszentegyház központi dogmája, mely az elsőt majdnem homályba borította. Manapság úgy tetszik, mintha a korábbi *evangelium* hangsúlyozása megrenditené a későbbi *evangelium*nak igazságait. De ha mindjárt -- a mai történelmi vizsgálódás fénye mellett -- a Krisztus istensége tarthatatlan volna is, a második *evangelium*nak mégis megmarad a maga missioja az emberiség számára. Az Isten szeretet. Csak az emberrel való személyes viszonyban nyilatkozathatja ki az ő lényét. Az emberben is az ember által munkálkodik, végzi a váltás munkáját. Csak a történelmi eseményekből ítélhetjük meg, hogy Isten az ő lelkét mily mértékben közli egyesekkel, reájuk bízva embertársaik megváltását. Semminemű bölcselmi elmélkedés azt meg nem fejtheti, annál kevésbbé vonhatja meg annak határait. A második *evangelium*nak valódi jelentősége éppen abban áll, hogy Isten a nazarethi Jézust Urrá és Krisztussá tette az egész embe-

riség számára, és hogy az ő munkája az Isten munkája volt. A mint ezt maga a történelem is igazolja: még pedig nem valamely egyházi peeséttel, hanem élő valósággal. Mert ime, nemcsak a letűnt százévek folyamán, hanem ma is, Krisztus lelkesíti az emberiség jobbait, a kik az ő tanítását és példáját követve, felülemelkednek a mindennapi életen a nélkül, hogy azt megvetnék, s munkásszeretettel mozdítják elő embertársaik javát; a kik hivatásuk kötelességeit örömmel teljesítik, mert az Istent megtalálták a saját életükben, s bár e földön, de már az örökkévalóság jegyében élnek.

Erre a kettős evangéliumra ma is oly nagy szükségünk van, mint volt az őskereszténység idején. Az első evangélium tartalmazza az igazságot, a második az útmutató: mind a kettő együtvéve pedig számunkra az életnek forrása. Az az igazi krisztusi élet, a mikor a jó keresztény Krisztussá válhatik az ő felebarátja számára. Mindnyájan részesei vagyunk ennek az életadó erőnek. Legyen hát ki-ki közöttünk az ő felebarátjának őrizője és megváltója . . .

A külföldi vendégek ezután kirándultak Potsdamba. Innen visszatérve, este 6 órakor a Marienkirchében művészi orgona hangverseny volt, melylyel kapcsolatban a congressus nevében fehér szalaggal ellátott gyönyörű babérkoszorút helyeztek a templom előtt álló Luther szoborra.

A congressus tagjainak a modern áramlatok iránt való érzékét mi sem bizonyítja inkább, mint az a meleg érdeklődés, a melylyel a congressus szakosztályainak esti tanácskozását kísérték. Négy csoportban tárgyalták a következő kérdéseket: „Vallás és socialismus“; „Vallás és mértékletesség“; „Vallás és világbéke“; „Vallás és a nő“. Mely kérdések közül a legelső iránt nyilvánult a legnagyobb érdeklődés. Valamennyi szónok többé-kevésbé az államsocialismus hive, a dolgok új rendjét követeli, a nélkül, hogy valamely szélsőségekbe esapó pártpolitika programját magáévá tenné. *Gounelle*, párisi lelkész össze tudja egyeztetni a társadalmi reformot a keresztény ideállal. *Rauschenbusch*, amerikai tanár, az egyházak teendőit vázolja az új alakulással szemben. Dr. *Maurenbrecher*, író, (Erlangen) szónoki erővel bizonyítja, hogy a nemesebb értelemben vett socialismus csak egy új lépés az igaz vallás felé. A nép nagy rétegének valódi értelemben vett vallása ma már alig van. Csak egy emberöltő óta kezdenek ébredezni, és a socialismusban látják az új élet reményét. *Traub*, dortmundi lelkész előadása, „A mi

socialis teendőink* ezímen, óriási hatást keltett. Kötelességünk — ugymond — foglalkozni a socialis kérdéssel; de ez nem pótolhatja számunkra a vallást. Különben az a veszély fenyeget, hogy mind a kettőt eltéveszthetjük. A mikor socialis munkát végzünk, ne az lebegjen szemünk előtt, hogy általa erősítsük a mi pártunkat, vagy felekezetiünket. A társadalmi reformmunkához nem elegendő az, hogy valaki jó keresztény: ismernünk kell a nemzetgazdaság, ipar és kereskedelem összes viszonyait; a pusztá jóakarattal és kegyes óhajtással itt ezélt nem érünk. Hát hiszen, könnyű predikálni a társadalmi bajok ellen, de nehéz eltalálni a megfelelő gyógymódot, a mely a gyakorlati életben aztán be is válnék. A bankár, vagy a kereskedő foglalkozása erkölcsi szempontból nem veszedelmesebb, mint a papé. Ott van, például, a képmutatás bűne, mely a theologiai pályán elég gyakran előfordul; menthető-é ez inkább, mint ha a kereskedő két árán adja el a portékát? És pedig mily beláthatatlan kárt tesz ez emberiségben az ébredő igazság elnyomása, s a hagyományokhoz és külső formákhoz való merev ragaszkodás! Az Isten országa — a mint azt Jézus hirdette — mint egészséges társadalom, az igazságra és békességre volt alapítva, de hiányzott belőle az alkotó rendeknek együttes munkája és erkölcsi törekvése: a mennyiben Istennek ingyen kegyelméből jött létre. Napjainkban már a béke és a civilisatio áldásait csak komoly munkával biztosíthatjuk. A kereszténységet meg kell szabadítanunk a politikai és egyházuralmi törekvésektől. Mert annak ezélja nem lehet más, mint hogy osztályra, fajra és felekezetre való tekintet nélkül, jellemeket neveljen s ez által a tökéletesedés útján előbbre vigye az emberi nemzetet. A föld népeinek társadalmi újjászületése, — ez a kereszténység missiója.

Vasárnap lelki pihenőt tartottunk a *Jerusalemkirche*-ben. Délután 5 órakor angyalinak beillő chorusok keretében, beszélt három nemzet fia. *Schoenholzer*, zürichi lelkész, a „hit“-ről, német nyelven. *Tarrant*, londoni lelkész, a „remény“-ről, angol nyelven. *Roberty*, párisi lelkész, a „szeretet“-ről francia nyelven. S esodálatos módon, olyan keresetlen egyszerűséggel és meggyőző erővel, hogy még az is megértette, a ki az illető nyelvet talán nem ismerné. Valóságos pünkösöd. A mikor a nyelvek beszédének a szentlélek a tolmácsa. És ha pünkösöd, akkor annak nem szabad a templom küszöbénél megállapodnia. Hadd csapjanak át annak hullámai a népek szélesebb rétegeire.

A congressus helyi bizottságának nagy érdeme, hogy egyebek között erről is gondoskodott. Három nagy népgyűlés volt, este 8 órakor, Berlin különböző városrészeiben. Ezerekre ment a hallgatóság száma, a mi a mellett bizonyít, hogy a congressus nem végezt hiábavaló munkát. Érdeklődést tudott kelteni a tisztán vallásos és azzal napjainkban egybekötött egyházpolitikai kérdések iránt egyszerű iparosok, munkások és studensek körében, a kik helyi szokás szerint, tarka teríték mellett, szüresülgették a komló levét, de azért olyan komolyan és illemtudóan figyeltek az egyes előadásokra, mintha templomban lettek volna. „A templomnál nagyobb vagyon itt“. Az emberi természet a maga ősi egyszerűségében, a mely felismeri, hogy itt nem felekezeti propagandáról van szó, hanem az emberi lélek egyetemes jogairól, melyekért harczolni szent kötelességünk.

Mind a három népgyűlésnek egyöntetű volt a programja. Vallásos énekkel kezdtük s azzal is végeztük. Közben pedig egymásután tárgyalták a kijelölt szónokok a következő kérdéseket: „*Kilépés, vagy egyházi reform*“. — „*Az egyház és iskola szétválasztása*“. — „*A kereszténység a nagyvárosban*“. — „*Türelem és fölvilágosodás*“. — „*A vallás, mint magánügy*“. Mindvégig a legnagyobb érdeklődés mellett; a nélkül, hogy valamely dissonáns hang megzavarta volna a tárgyalás menetét.

Ha megemlítem még, hogy a megelőző esti béke tanács a világbéke propagálása érdekében egy lelkes hangu határozati javaslatot tett magáévá, nyilvánvaló, hogy a szívek és lelkek már készen vannak a congressus több napi folytatására.

JÓZAN MIKLÓS.

Ferencz József püspök főtanácsot megnyitó beszéde.¹

Méltóságos és főtisztelendő egyházi főtanács! Meg vagyok győződve, hogy nincs itt közöttünk senki, a ki Dávid Ferencz első püspökünk és egyházalapítónk születésének 400-dik évfordulója alkalmából a közelebbi múlt augusztus havában tartott Emlékünnepélyen részt vett, hogy a legnagyobb örömmel ne gondolna vissza arra. Valamint nem hiszem, hogy a kik ez ünnepélyben részt nem vettek ugyan, de lefolyását részint a lapokból, részint a már kiadott jegyzőkönyvből olvasták, ez ünnepélynek szép, mondhatni, fényes sikere felett velünk együtt ne örvendenének e pillanatban is. Oly lélekemelő emlékei vannak ez ünnepélynek, a melyek nemcsak a mi keblünkben fognak kitörölhetetlenek maradni egész életünkre, hanem ragyogni fognak örökre egyházunk történetének évkönyveiben is s mintegy fényoszlopul fognak szolgálni az utánnunk jövő nemzedéknek is.

Valóban nem adhatunk elég hálát Istennek kicsiny egyházunknak e diadaláért. Mert én annak tartom a Dávid F. szelleme iránt ez ünnepély alkalmából minden oldalról megnyilatkozott elismerést és rokonszenvet. Magában már az is, hogy angol és amerikai testvéreink közül közel 100-an jöttek el, velük ugyancsak Amerikából az universalisták és az úgynevezett keresztény felekezet több képviselője, hogy ez ünnepélyünkben részt vegyenek, azt jóval felülemelve a napjainkban különben elég gyakori jubileumokon. De ennél egyházunkra nézve még nagyobb jelentőségűnek tartom azt, hogy hazánk összes keresztény egyházai képviseltették magukat ez ünnepélyünkön s részint élő szóval a küldöttek, részint írásban, a kik személyesen nem jelenhettek meg, a legnagyobb elismeréssel üdvözlötték a mi Dávid Ferenczünkben a 16-dik száz magyar reformátorát. Ugyancsak ily megtiszteltetésben részesült egyházunk több

¹ 1910. október 30-án.